

De bemanning van een Canadese ijsbreker zag dit ijsberenpaar in eigen gebied. Dat duurt niet lang meer want binnenkort zijn ijsberen alleen nog te zien vaalgeel, puffend van de hitte in dieren-tuinen. En zo zal het met alle dieren gaan, die nu nog vrij rondlopen. Alleen in reservaten met hekken erom of in parken met kooien zullen dieren nog leven. En zo zal het gaan met de vrije natuur zelf. Wil men nog iets zien, dan moet de natuur beschermd worden, door hekken, waar men entreegeld moet betalen om hei te zien of een woud of een zandvlakte. „Wat is natuur nog in ons land?” vroeg de dichter Bloem, „een stukje ter grootte van een krant”. En juist op dat stukje zet de heer A. een villaatje, in de hoop, dat er niet meer komen, want hij houdt van ongereptheid.

En zo wordt ons land volgespikkeld met villaatjes, volgestopt met flats, volgebouwd met industriële ondernemingen en er blijven een paar sportterreinen, een paar overvolle kampeercentra en een paar plasjes om te zeilen. En zo zal het in geheel Europa gaan en daarna ook in de andere werelddelen. Malthus, die voorspelde dat de mensen zich zouden vermenigvuldigen volgens de lijn 2, 4, 8, 16 enz. en de voedingsmiddelen volgens de lijn 2, 3, 4, 5 enz., zei dat er hongersnood zou komen. Nu, dat zal wel niet, daar zal de mens wel wat op vinden maar het eerste wordt beangstigend waar. Alle problemen waarvoor de mensen zich geplaatst zagen zijn gering vergeleken bij het grote, dreigende vraagstuk: overbevolking der wereld.

Ons land is het dichtstbevolkte land op aarde en wij zullen wel een voorbeeld zijn voor anderen. Wanneer zal de redelijkheid en het welbegrepen eigenbelang doorbreken, dat men maar niet door moet gaan kinderen in de wereld te plaatsen, die het steeds enger en moeilijker zullen hebben?

Hoe eer men zich bezint, des te groter de kans dat er van de aarde nog iets terecht komt als woongebied, niet als huurkazerne.

MENS

en Wereld

Toch wel brutaal

Opzettelijk en na ampele overwegingen is er in de kolommen van M. en W. nooit uitvoerig aandacht besteed aan „de zaak Anneke Beekman”, omdat wij menen dat deze affaire uitermate gecompliceerd is en het bijzonder moeilijk is om hier een oordeel te geven waarbij het belang van het meisje de overhand heeft. Dit zwijgen onzerzijds — er werd in een bepaalde periode te veel ophef van gemaakt — hield niet in, dat wij de zijde van de pleegmoeder, om het zo eens te zeggen, gekozen hadden. Er werd van deze zijde — en dat is ook de juridische kant van de zaak — foutief en onverkwikkelijk gehandeld en de onrust, de opgejaagdheid, de geheimzinnigheid en de dwang waaronder het pleegkind leefde is bepaald niet veroorzaakt door de kant van haar familie.

In 1957 heeft een van de dames v. M., die bij verstek veroordeeld was wegens de ontvoering van Anneke B., zich gemeld bij de Officier van Justitie te Amsterdam om haar straf te ondergaan maar het meisje was en bleef weg, onvindbaar voor de toeziende voogdes en voor iedereen, d.w.z. voor bijna iedereen.

Wij wreven onze ogen uit toen het Tweede-Kamerlid Roolvink aan de Minister van Justitie vragen stelde over de zaak Anneke Beekman. „Is het juist,” vroeg hij, „dat Mej. A. Beekman 18 jaar is geworden en acht de minister dit niet een leeftijd om zelfstandig aanspraak te kunnen maken op het recht, gewaarborgd in art. 9 van het Europese verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en in de universele verklaring door de Algemene Vergadering van de V.N., vastgesteld op 10 dec. '48.” Verder vroeg de heer Roolvink of de minister maatregelen wilde bevorderen „om deze jonge vrouw te bevrijden van de vrees die haar blijk-

baar beheerst en noopt zich in den vreemde schuil te houden?”

Wij wreven onze ogen uit. Moet een afgevaardigde van de K.V.P. deze vraag stellen? Moet hij de verklaring van de rechten van de mens in de mond nemen? Moet hij de minister van justitie vragen mee te werken aan de legalisering van daden die de rechter bestraft heeft? Moet hij over de vrijheid van de keuze van levensovertuiging spreken? Moet hij spreken over deze jonge vrouw die zich in de vreemde schuil houdt, uit angst, terwijl er met het kind op een schandelijke manier gesold is? Wat verwacht hij eigenlijk van de minister in dezen? Wat noopt het meisje zich in den vreemde op te houden? Toch zeker de Rooms-Katholieke „bescherming” alleen? Wij moesten denken aan een historisch voorval. Aan iemand van onze kennissen was een fiets ontstolen en na de rechtszitting, waarin hij was veroordeeld, zag de dief kans een ogenblik te spreken met de bestolene. De fiets was niet meer te achterhalen maar in volle ernst zei hij: „Ik krijg nog zestig cent van u want de band was direct lek toen ik wegreed.” Aan deze gebeurtenis moesten wij denken bij de vragen van de heer Roolvink.

Wij zijn er zeker van dat, mocht er een reactie komen op dit artikel van R.K. zijde, die reactie zal zijn: dat is anti-papisme, daar heb je de goddeloze humanisten weer, dit humanisme is het dreigendste gevaar voor de Nederlandse samenleving, waar haalt dit kleine groepje libertijnse atheïsten het recht vandaan om enz. enz. Maar wij hebben, zonder verder op de zaak Anneke Beekman zelf in te gaan, willen constateren, dat van deze zijde bepaald geen vragen hadden gesteld mogen worden.

B.

KRITISCH ALLERLEI

Met ontsteltenis lezen we in Het Parool van 21 november het relaas van een uit Indonesië gerepatrieerde moeder die in een naargeestig kamertje van een contractpension in het Brabantse plaatsje Dinther toen al twee maanden zat te wachten op de hereniging met haar beide reeds meer dan een jaar geleden naar Nederland gestuurde kinderen, een meisje van twaalf en een jongen van tien.

Die kinderen zijn door bemiddeling van het C.C.K.P., de stichting centraal comité voor kerkelijk en particulier initiatief van sociale zorg ten behoeve van gerepatrieerden, via de Raad voor Kinderbescherming in Breda ondergebracht in 'n katholiek pleeggezin aldaar. De moeder, vroeger ook rooms-katholiek, is tot het protestantisme overgegaan.

Het Parool wijdt aan deze trieste zaak een uitvoerige juridische beschouwing waarin we het blad niet op de voet zullen volgen. We willen slechts uit de conclusies relevanter dat het C. C. K. P. in de behandeling van deze zaak een ernstige beleidsfout heeft gemaakt en „dat het optreden van de Raad van Kinderbescherming een aanfluiting (is) van het recht en de rechtszekerheid van de Nederlandse burger.” Zwaarder dan juridische overwegingen weegt bij ons de simpel menselijke kant van deze geschiedenis: het feit dat een moeder die toch al gebukt gaat onder de collectieve zorg van de duizenden gerepatrieerden om in een hen meestal volkomen vreemde omgeving een nieuw leven op te bouwen, gescheiden wordt gehouden van het liefste wat zij op de wereld bezit. Zij mag haar kinderen maar zelden ontmoeten en nooit alleen. Zulke dingen zouden in Nederland niet mogelijk mogen zijn...

Er gebeuren in Nederland andere dingen die ons met zorg vervullen. Het Vrije Volk van 9 december onthult dat een grote groep leden van het Veteranen-Legioen uit deze organisatie is getreden, omdat de invloed van een „geheim genootschap” binnen dat Legioen, de „Landelijke Illegale Organisatie Nederland (Lion) De Anjer” te groot is geworden. Een organisatie die als de voorloper van deze „Anjer” kan worden beschouwd, zou de hand hebben gehad in de (in mei 1952) gepleegde moord-aanslag op de Indonesische militaire attaché H. T. Harjono in het Haagse ambassadegebouw en ook betrokken zijn geweest bij de affaire met het jacht Evipan waarmee ex-kapitein Westerling naar Ceram wilde om de strijd voor de bevrijding van de republiek Zuid-Molukken te voeren.

„De Anjer”, twee jaar geleden opgericht, zou werken volgens een cellensysteem van kleine comman-

dogroepen waarvan de leden elkaar niet of nauwelijks kennen; de leden die de eed op de Nederlandse vlag moeten afleggen, zouden worden getraind in „silent killing” (geruisloos doden), schaduw en omgang met springstoffen en vuurwapens.

Dit georganiseerde banditisme roept bij ons de herinnering wakker aan het optreden van kolonel Ehrhardts brigade en andere gewapende bendes in het Duitsland van na de eerste wereldoorlog, die met hun veemmoorden de grondslag legden („Knallt ab den Walther Radenau, die gottverdammte Judensau”) voor de meest perfide verschijnselen in het latere nationaal-socialisme. O nee, een voedingsbodem als in het Duitsland van toen zal dit gewapend bendewezen in het Nederland van nu niet vinden. Maar het is goed waakzaam te blijven!

Het „heerlijk avondje” behoort weer tot het verleden en de zakenlieden hebben er als vanouds een top in hun omzetgrafiek aan te danken gehad. Er viel bij de verkoop een groeiende voorkeur waar te nemen van de traditionele artikelen naar de luxe-gebruiksvoorwerpen. Ook boeken werden er veel verkocht; de verkoopcijfers bleven zeker niet beneden die van het vorige jaar.

Dat laatste is bijzonder verheugend, want het pocketboek heeft zijn triomftocht onverzwakt voortgezet en dat betekent dat er veel meer boeken moeten zijn omgezet dan verleden jaar. En daar de pocketuitgaven gaandeweg van karakter veranderen en veel minder uitsluitend ontspanningslectuur bevatten, mag hier ongetwijfeld ook van kwalitatieve winst worden gesproken. Zo heeft de Sint dit jaar niet alleen tot spreiding, maar ook tot verdieping van de cultuur een waardevolle bijdrage geleverd.

Overigens beleëft niet iedereen vreugde aan het pocketboek. De auteurs zijn te hoop gelopen, nadat de (min of meer experimentele) dichters onder hen van hun misnoegen hadden getuigd. Er zijn in een vergadering van de Vereniging van Letterkundigen bittere woorden gesproken over het geringe rendement dat die pockets de schrijvers opleveren: van 2²/₃ tot 6, in sporadische gevallen 8 procent van de opbrengst tegenover minstens 10 procent voor een normaal boek. In de uitgeverwereld zijn de meningen verdeeld, terwijl sommigen hunner met de schrijvers willen praten om tot een bevredigender regeling te komen, heeft de grootste uitgeverij van boeken in zakformaat, Het Spectrum in Utrecht, besloten geen bloemlezingen van hedendaagse Nederlandse literatuur meer op de markt te brengen.

Het zou beschamend zijn als aan het gerechtvaardigde verlangen van de schrijvers die ook voor pocket-uitgaven een royalty van minstens 10 procent wensen, geen gevolg zou kunnen worden gegeven. Zo als het nu is, gaat het grootste deel van de winst naar drukkers, binders en papierhandelaren. Het zou toch al te dol zijn als de beloning voor de geestelijke arbeid, zonder welke voor al dat papier en al die inkt zelfs geen emplot zou kunnen worden gevonden, de sluitpost moest blijven op de exploitatierekening der uitgevers. En dus wensen wij het schrijversgilde sterkte in deze strijd!

Nog even terug naar de winkeliers die in het begin van deze maand zulke beste zaken hebben gedaan. Bij het lezen van de gepubliceerde gegevens trof het ons dat de vraag naar grammofoonplaten weer belangrijk gestegen is; dat geldt zowel jazzplaten als het klassieke repertoire.

Het is, dunkt ons, pure winst dat velen, door de radio voor muziek ontvankelijk gemaakt, de eigen muzikale smaak zozeer tot ontwikkeling hebben gebracht dat zij tot de behoefte aan een selectie komen. Nog een stap verder en men zal wellicht het muzikale genot ook in actieve zin willen smaken. Zo zou de kringloop gesloten zijn: via radio en grammofoon naar het zelf musiceren, de enige mogelijkheid die onze voorouders ter beschikking stond als zij van muziek wilden genieten. Heeft de radio ook al niet, tegen de algemene verwachting in, tot een drukker bezoek aan de concertzaal geleid?

Wij moeten het toch nog weer over Pasternak hebben. Ditmaal omdat wij in Vrij Nederland een citaat aantreffen uit een artikel dat Arriba, het officiële orgaan van de Falange in Spanje aan

deze geruchtmakende affaire wijdde. „Hoe principieel wij ook tegenover het communisme staan” schreef het blad, „moeten wij toch erkennen dat het een Russisch auteur onwaardig is zijn boek naar het buitenland te sturen, waar de vijanden van zijn land er gebruik van kunnen maken.” Men kan zo'n uitspraak verwachten in een land, waar het politieke werk van Ortega y Gasset, de stukken van Unamuno verboden zijn en, dank zij de index van de katholieke kerk, de boeken van Kant, Descartes, Stendhal en Voltaire in beslag worden genomen waar ze maar worden ontdekt.

Hier ligt, bij alle verschil in ideologie, hetzelfde kwaad aan de wortel van twee totalitaire staatsystemen. Wat in het Spaanse blad onthuld wordt, is meer dan een streven naar geestelijke autarkie, het is de onderdrukking van het vrije woord, de kneveling van de persoonlijke meningsuiting, de angst voor de vrije ontwikkeling van de menselijke persoonlijkheid. Van Sowjet-Rusland noch van Franco-Spanje valt voor een waarlijk menselijke samenleving enig heil te verwachten.

En om te besluiten: de Nationale Commissie tegen het Alcoholisme bestaat deze maand vijftig jaar. Omstreeks 1910 dronk de Nederlander gemiddeld 6.5 liter jenever per jaar en 37 liter bier; in 1957 2.5 liter jenever en 17 liter bier. Dat is dus een flinke sprong omlaag in die halve eeuw.

Men behoeft waarlijk geen geheelonthouder te zijn om de betekenis daarvan voor de Nederlandse gemeenschap te beseffen en die commissie geluk te wensen.

Zij zal de eerste zijn om toe te geven dat de verheffing van het culturele peil van ons volk, die mede uit deze cijfers blijkt, niet uitsluitend het werk der drankbestrijders is geweest.

Vogels II

Gedenk deze winter de vogels
zij mogen niet verhongeren
de vogels want snippers hemel
zijn de vogels in de stad.

Wij vieten de winter in bed
maar de vogels op het ijs
vechten om de korsten
opdat zij niet verhongeren.

Werpen wij daarom deze winter
gul de korsten op het ijs
voor de vechtende vogels want anders
daar zullen onze snippers hemel verhongeren.

Uit: J. Goudsblom, Pasmunt, Amsterdam (N.V. De Arbeiderspers) 1958.

Gezond samen leven

Kort geleden las ik het volgende. Een ongeveer 35-jarige man, beladen met schuldgevoelens, klaagde zijn nood aan de hem behandelende psychiater. Hij wist niet meer wat goed, wat slecht was, het leven had voor hem alle zin verloren. De arts antwoordde: „Maak je daarover voorlopig maar geen zorgen, probeer eerst mens te worden, dan komt de rest vanzelf.”

Mij dunkt dat het antwoord van die psychiater zeer wijs was. Fromm's antwoord zou zeker gelijksoortig zijn geweest. De patiënt die dit te horen kreeg, toonde het typische beeld van een „neuroticus”, een onvolgroeide „volwassene”. Voldoende begaafd, had hij alle mogelijkheden in zich om gezond te rijpen, mits hij in staat zou zijn de belemmeringen voor zijn groei te herkennen en te overwinnen.

Wat zegt Fromm? „De mens is niet noodzakelijkerwijze slecht, maar wordt alleen slecht, wanneer de juiste voorwaarden voor zijn groei, zijn ontplooiing ontbreken. Het slecht in de mens heeft geen onafhankelijk bestaan op zichzelf maar is slechts de afwezigheid van het goede als gevolg van een falende zelfverwerkelijking en levensvervulling (B 181).

Hier staat dus niet: de mens is goed, maar wel: nastreven van het goede, dat is van alles wat de menselijkheid bevordert, is een bewijs van gezonde geestelijke rijpheid. Slecht is wat de menselijkheid schaadt. Wie schade aan anderen berokkent verstoort zijn eigen mens-zijn: wat ge jegens anderen doet, doet ge jegens uzelf.

Goed zijn is geestelijk gezond zijn, dat is in staat zijn de wezenlijk menselijke behoeften te bevredigen.

Over die wezenlijk menselijke behoeften, over de voorlopige anthropologie, het mensbeeld van Fromm, schreef ik reeds. Ik herhaal hier de elementen die Fromm – niet zo maar, doch op grond van veel vergelijkend onderzoek – onderscheidt. Zij heten bij hem: verbondenheid, transcendentie, geworteld zijn, zelfgevoel (individualiteit), rede (hetgeen inhoudt de behoefte aan een doel, waarop men zich kan richten).

Over *verbondenheid* werd geschreven in de opstellen over liefde en liefhebben. Ik herhaal dat Fromm, die de betekenis en de macht van de seksuele drift in de mens ten volle erkent, liefde – in tegenstelling tot Freud – niet beschouwt als „gesublimeerde”, „vergeestelijkte” seksuele drift maar, integendeel, werkelijk seksuele eenwording in de volste zin bij de mens afhankelijk stelt van het gerijpte vermogen tot liefhebben, tot zelfaanvaarding, tot aanvaarding van de medemens en daardoor tot die zeer intense bijzondere verbondenheid met één mens „in wie wij toch ook allen liefhebben”.

Transcendentie is door rede en fantasie, „boven zichzelf uitstijgen”, van schepsel tot schepper worden. De mens moet creatief zijn. Wordt hij daarin belemmerd, dan wordt hij van schepper tot vernietiger, niet creatief maar destructief.

Ook over de menselijke behoefte aan „geworteld zijn” werd reeds gesproken in het kader van liefde, gezag en vrijheid. Fromm heeft deze behoefte aan veiligheid, aan zichgeborgen-voelen, vooral in de historische ontwikkeling in de verschillende excessen, zowel in het patriarchale als in het matriarchale „complex”, zeer grondig behandeld. Hier geven we slechts één karakteristiek citaat:

„Slechts als de mens er in zal slagen zijn rede en liefde verder te ontwikkelen en een nieuwe wereld te bouwen op menselijke solidariteit en gerechtigheid, slechts als hij zich aldus

verworteld zal kunnen voelen in universele broederschap, zal hij een nieuwe vorm van geworteldheid hebben gevonden en de wereld hebben gevormd tot een waarlijk menselijk tehuis.” (C 60).

De scepticus die dit leest, zegt: „ja, als, als... utopisch „idealisme”! Fromm antwoordt: inderdaad voorlopig utopie maar ideaal, zonder aanhalingstekens. Een eis, met minder kan het niet en... wij zijn op weg, mits we die weg kiezen. Een echt ideaal, dat is het verlangen

Opstellen over het werk van E. Fromm

(Slot)

naar iets dat nog niet bereikt is maar dat wenselijk is met het oog op het einddoel van individuele ontplooiing en van individueel geluk, geen versluierde macht die het persoonlijke te boven gaat maar uitdrukking van de radicaalste zelfbevestiging (A 196).

Schijnbare idealen mogen heel aantrekkelijk lijken, in feite zijn zij schadelijk voor het leven, dikwijls voortkomend uit een zucht tot onderwerping. Men denke bijvoorbeeld maar aan verschijnselen als nazisme, rassisme, tal van soorten van eng nationalisme enz.

Zelfgevoel, individualiteit. Ook – of juist? – in onze moderne maatschappij wordt voor zeer velen de mogelijkheid tot een gezonde ik-ervaring belemmerd door een sociaal geconditioneerde behoefte aan aanpassing, ook alweer door een overdreven behoefte aan veiligheid uit angst. Dat is een van de belangrijkste factoren van hokjesgeest en sociale geveltesbouw, van overwaardering van de schijnbare hoogte, bereikt op een nog al fictieve maatschappelijke ladder, door sommige sociologen zo hogelijk gewaardeerd.

Over de behoefte aan een *doel, waarop men zich kan richten, de behoefte aan wijding, aan devotie*, handelde reeds het opstel over geloof en rede. Hierbij teken ik nog aan dat Fromm – waarschijnlijk evenals veel lezers – ervan overtuigd is dat voor de mens een behoefte tot ontwikkeling van zijn rede niet zo dringend is, maar dat de mens er wel kennelijk behoefte aan heeft om zelfs het meest irrationele nog een schijn van redelijkheid te geven.

Men zal zich afvragen of Fromm niet enkele zeer wezenlijke menselijke behoeften vergeet. Voor alles de direct lichamelijke: voeding, kleding, dekking, behuizing, lichamelijke hygiëne. Natuurlijk acht Fromm deze zeer wezenlijk voor de geestelijke gezondheid. Zo wezenlijk dat, als zij niet voldoende vervuld zijn, van de bevrediging, zelfs van het ontstaan van de genoemde wezenlijk menselijke behoeften niet of nauwelijks sprake kan zijn. Evenwel: al gaat het niet zonder al die materiële dingen, zeker is óók dat een, naar onze civilisatiemaatstaf gemeten, geringe materiële behoeftenbevrediging niet noodzakelijk een remming voor de gezonde geestelijke rijping behoeft te zijn. Daarentegen kan een teveel wel een ernstige belemmering zijn. De door Fromm onderscheiden niet-creatieve karaktertypen: het receptieve, het exploiterende, het conserverende en het com-

Hierbij publiceren wij het laatste van een serie van zeven artikelen over de boeken van Erich Fromm. De vorige bijdragen werden geplaatst in de nummers van Mens en Wereld van 12 en 26 april, 7 en 21 juni, 19 juli en 9 augustus van deze jaargang.

merciële, worden in hoge mate maatschappelijk medebepaald door de grote nadruk welke in onze moderne maatschappij – zeker niet in de laatste plaats in Nederland! – wordt gelegd op vergroting der consumptie, op de verwerking van bezit.

Is de bevrediging der seksuele drift niet ook primair wezenlijk menselijk? Fromm erkent haar macht. Als psychiater staat hij zeer dicht bij Freud, „op zijn schouders”. Toch valt niet te ontkennen dat er vrij veel mensen zijn, bij wie, een leven lang, de seksuele behoeften niet (direct en normaal) bevredigd worden en die toch in hoge mate geestelijk gezond zijn. Ongetwijfeld zijn er ook veel anderen, bij wie dit manco niet alleen oorzaak is van veel leed maar eveneens de geestelijke gezondheid ernstig schaadt.

Leed als zodanig is evenmin schadelijk als ontkoombaar. Het lijkt me zelfs noodzakelijk voor menselijke rijping. Het woord beproeving is zeer zinrijk. Zonder leed geen geluk. Maar leed lenigen en voorkómen is een van de belangrijkste voorwaarden voor mens zijn.

De voorlopige onderscheiding der wezenlijk menselijke behoeften door Fromm blijkt toch wel zeer bruikbaar. Dit blijkt duidelijk als we bijvoorbeeld de behoeften aan geluk, aan schoonheid, aan vrijheid nader beschouwen. Vrijheid staat in alle overdenkingen van Fromm centraal. Vrijheid en geluk behoren tezamen. Beide worden door de mens beleefd in de mate waarin de genoemde wezenlijk menselijke behoeften vervuld worden. In het genieten en het creëren van schoonheid, in de verwondering en in de verwondering zijn van Fromm's „elementen” terug te vinden: verbondenheid, transcendentie, een doel om zich naar te richten, wijding, devotie. Niet alleen in schoonheid scheppen, maar eveneens in het genieten spreekt de creativiteit een zeer belangrijk woord mee, in het jezelf inzetten, jezelf geven, in het je open stellen bij het ontvangen.

Nog enkele woorden over zekerheid. Essentieel menselijk is, naar de mening van Fromm, niet de zekerheid maar de onzekerheid. Het gaat er om dat de volwassen mens in en met deze onzekerheid weet te leven. Dat is geen pleidooi tegen sociale zekerheidsmaatregelen die, toen ze mogelijk werden, noodzakelijk zijn geworden ter voorkoming van leed. Maar een niet te ontkennen feit is dat, met alle sociale wetgeving, met alle scheppen van zekerheid in het klein, een algemene levens-onzekerheid, tenminste in de westerse samenleving, eerder is toegenomen dan verminderd. Natuurlijk houdt dit weer niet in een loflied op de onzekerheid. Een enkel voorbeeld. „Leven met de atoom-bom” betekent niet dat we bij die bedreiging der mensheid maar moeten berusten, maar wel dat ieder mens naar vermogen mee moet werken aan een samenleving, waarin die acute bedreiging wegvalt, terwijl het feit blijft dat mensen zulke zelfmoordinstrumenten kunnen maken.

Het leven met de onzekerheid betekent wel dat het menselijk leven, juist doordat het bewust leven is, een avontuur blijft. De zin van dit leven? Zij wordt slechts ontdekt en beleefd in ons eigen leven, des te dieper naarmate we intenser, vollediger dus gelukkiger, vrijer, gezonder leven.

(Slot op volgende pagina)

Mijn vrienden, de moffen

Het heeft vele jaren geduurd voordat ik de weerstand overwinnen kon en toegaf aan de vele invitaties van mijn oude vrienden een bezoek aan Duitsland te brengen, waar ik sinds 1935 niet meer geweest was.

Aan het woord „mof” heb ik altijd gruwelijk het land gehad, maar een beetje begrijpen kan ik het wel. Wat zou ik vinden vrienden of „moffen”?

Men had een gezellige middag georganiseerd in het oude middeleeuwse stadje, dat nog steeds niet uit zijn Doornroosje slaap ontwaakt scheen.

Het waren tien „meisjes van vroeger”, die ik 23 jaar lang uit het oog verloren had. „In een klein Kaffee”, zo uit „Jettchen Gebert” getiteld, kwamen de verhalen los: van man en kinderen, van de werkring van... ja van wat niet? Vier van deze vrouwen waren weduwen. Eigenlijk niet eens veel, maar twee vriendinnen bleken ook „umgekommen” te zijn bij bombardementen in andere streken.

Enkele uren later kwamen drie mannen hun vrouwen halen, goede oude vrienden van vroeger. Van hen hoorde ik over de drie Joodse gezinnen, die ons stadje rijk was. Van al deze mensen is een echtpaar over.

„En jij, ben jij ook lid geweest van de „Partei”? En jullie? Hebben jullie dan allen meegedaan?”

De vrouwen zwegen. De mannen aarzelden, maar zeiden tenslotte vrij en eerlijk:

„We moesten wel, we zagen geen andere mogelijkheid!”

De een had zijn arm verloren, de ander had een longschot en de derde was met één been thuis gekomen... „En ik moest toch twee jaar naar een kamp toen de oorlog afgelopen was, omdat ik bij de SS geweest was.”

Ik huiverde. Waren dat de aardige jongens van vroeger? Och, ze waren „weer” aardig of „nog” aardig.

„We zeggen niet, dat we geen schuld gehad hebben, maar ik zou niet weten wat ik zou doen, als we weer in dezelfde situatie kwamen.”

Een van hen zei:

„Ik zou niet meer meedoen.”

Hij was oud, het zou niet meer nodig zijn.

Van degenen, die niet teruggekeerd zijn was er een, die zich het leven genomen had voordat hij naar het front moest. Maar voor hem had men weinig begrip.

Velen hebben troost en rust in de kerk gevonden. Van „Humanisten” van deze tijd had men nog niet gehoord. Toch luisterden ze met interesse en tenslotte weenden allen!

„Zo behoort ieder Christen te leven, of... inderdaad ieder Mens.”

M. BOSMAN-SPECOVIUS

Klassieken herdrukt

De uitgever (H. J. Paris, Amsterdam) heeft er goed aan gedaan *Homerus' „Ilias”* en „*Odyssee*”, beide in de prachtige metrische vertaling van dr. Aegidius W. Timmerman, te doen verschijnen in een goedkope uitgave (f 3,90 per deel) die bij alle soberheid zeer verzorgd is. Het maakt deze misschien vermaardste werken der klassieke Griekse dichtkunst en daarmee het leven in het oude Hellas toegankelijk voor velen die er anders niet aan toe zouden komen.

Bij Em. Querido's Uitgeverij te Amsterdam verscheen alweer enige tijd geleden *Cervantes' „De geestrijke ridder Don Quichot van de Mancha”* in een vierde druk. De vertalers (J. W. F. Werumeus Buning en C. F. A. van Dam) hebben de aantekeningen beknopter gereviseerd en de inleiding besnoeid. Ook in de tekst zijn enkele wijzigingen aangebracht, gebaseerd op de laatste kritische uitgave van de „Quijote” van de in 1943 gestorven D. Francisco Rodríguez Marín.

Van H. J. Paris te Amsterdam ontvingen wij verder een nieuwe uitgave van *Jonathan Swifts „Gullivers reizen”* in de vertaling van mr. S. Davids. Dr. W. van Ravesteyn geeft ter inleiding van dit klassieke boek een scherpzinnige analyse van Swift, zijn tijd en zijn werk en kenschetst „*Gullivers reizen*” daarin als een smartelijke satire van de lijdende mens.

D-2

(Vervolg van vorige pagina)

Na dit alles kan men Fromm ervan verdenken dat hij een sombere kijk heeft op de westerse mens en op de westerse samenlevingsvormen. Naar zijn maatstaven zal het aantal geestelijk gezonde mensen gering zijn.

„Gesteld dat in onze westerse beschaving alle bioscopen, radio's, televisieuitzendingen, sportevenementen en dagbladen slechts vier weken hun activiteit geheel zouden staken: wat zou het gevolg zijn nu al deze vluchtwegen geblokkeerd zijn, voor de mensen die nu op hun eigen bronnen van levensvulling worden teruggeworpen? Het staat voor mij vast, dat zelfs binnen deze korte periode duizenden zenuwinstortingen zouden plaats vinden en dat vele andere duizenden in een toestand van hevige onrust zouden komen te verkeren, die zich niet wezenlijk onderscheidt van wat men volgens de klinische diagnose een „neurose” noemt. Zodra het verdovingsmiddel tegen het sociaal bepaalde gebrek zou zijn weggenomen, zou de ziekte optreden en zichtbaar worden”. (C 17, vert. 22).

Die mening is duidelijk genoeg en, naar mij lijkt, volkomen juist. Uit al het bovenstaande blijkt dat Fromm in onze moderne maatschappij in het bijzonder maar ook in verschillende vroegere fasen, in principe in iedere bekende en voor onderzoek toegankelijke samenleving „sociale defecten” erkent en herkent, waardoor de geestelijke gezondheid beschadigd of belemmerd wordt. Anders – en bij herhaling – gezegd: een psychisch defect als voorwaarde voor geslaagde sociale aanpassing. Zulk een samenleving is dus niet gezond, maar ziek. Er is veel voor te zeggen, maar ook veel tegen deze terminologie in te brengen, juist in de geest van Fromm. Als de neurosen en dus ook de psychische defecten van sociaal aangepaste individuen, die dus normaal of zelfs zeer verdienstelijk, voorbeeldig geacht worden, in feite zijn te beschouwen als groeistoornissen, is er alles voor te zeggen om de ontwikkeling der samenlevingen als groeiprocessen met eveneens een-

zijdige overontwikkeling en (nog) veelsoortige onderontwikkeling te zien.

Fromm wijst terecht op de vele wijzen en profeten in alle fasen van onze cultuurgeschiedenis over de hele wereld, die zich van de normen van geestelijk gezonde menselijke volwassenheid in verschillende graden, als kinderen van hun tijd, bewust waren. Als kind van onze tijd wijst hij op de zeer grote en steeds toenemende, steeds meer de hele mensheid omvattende, interdependentie, onderlinge afhankelijkheid en wederzijdse beïnvloeding van alle sociale, culturele, economische en politieke verschijnselen.

Dát zich snel verdiepende inzicht dwingt tot steeds meer synthetisch denken als voorwaarde en – het is aan tal van sociale en politieke feiten te illustreren – als voorspel van op integratie gericht sociaal, politiek, economisch, cultureel handelen. Vooral in de laatste hoofdstukken van „De gezonde samenleving” wijst Fromm erop dat er in het klein in onze westerse samenleving zeer interessante en zeer levenwekkende dingen gebeuren. Sommigen zullen denken dat hij die kleine dingen: vrije arbeidsgemeenschappen bijvoorbeeld, overschat in hun betekenis en zullen schamper terugwijzen op veelsoortig negentiende-eeuws sociaal utopisch streven dat tot volslagen mislukking gedoemd bleek. Fromm kent ook die en wijst op m. i. in grote trekken juiste wijze aan, waarom die toen moesten mislukken, zoals ook grote geestelijke bewegingen, bijvoorbeeld het christendom, deformeerden... terwijl toch het daarin vervatte geestelijke en sociale goed niet teloor ging maar in, door en in opstand tegen de algemene maatschappelijke ontwikkeling zeer bevruchtend blijft doorwerken.

Op Fromm's sociale en politieke analyse, op zijn – naar zijn eigen woorden – psychopathologische diagnose van kapitalisme en democratie ben ik ternauwernood ingegaan. Zij dient in haar geheel gelezen, overdacht, genoten te worden. Laat velen ermee worstelen. Als een goede „sociaal medicus” heeft Fromm veel

aandacht gewijd aan de „anamnese”, aan de voorgeschiedenis van de huidige „ziektessymptomen”, die ik liever groeistoornissen noem.

Zijn wegen, tot genezing mogen voor velen niet overtuigend zijn, naar mijn oordeel heeft hij, vooral ten aanzien van het politieke en culturele leven met zijn eis en zijn veronderstelling van de mogelijkheid van humanistische socialistische „communes” (gemeenschappen) in de roos geschoten. Ook hiervoor geldt: men leze en overdenke zelf. Men overdenke vooral in hoeverre Fromm, niet in zijn prognose, maar in zijn eisen op de basis van het bestaande, de technische en economische ontwikkeling en haar „bewegingswetten” onderschat en toch eigenlijk terug zou willen draaien, zonder voldoende te onderzoeken in hoeverre in de geconstateerde groei eveneens mogelijkheden van een „gezondere samenleving” zijn te ontdekken. Daarom heb ik in deze reeks hierover gezwe-

gen. Ik heb slechts een beetje doorgedacht op enige aspecten van het denken van Fromm, welke mij voor een eerste kennismaking in „Mens en Wereld” geschikt leken. Die keuze was subjectief en ieder ander zou ongetwijfeld anders gekozen hebben.

Wanneer echter met deze opstellen bereikt is dat veel humanisten in de binnenkamer het gesprek met Fromm zullen opnemen, dan is daarmee iets bereikt.

A. TREURNIET

In deze reeks werd bij herhaling verwezen door letters en getallen, die de bladzijden aanduiden, naar werken van Fromm, te weten: A (*Angst voor vrijheid*), B (*De zelfstandige mens*), C (*The sane society*, thans ook in het Nederlands: *De gezonde samenleving*), D (*The art of loving*).

Voor de grote vertraging in het doen verschijnen van dit laatste opstel in de reeks biedt de schrijver ootmoedig zijn verontschuldiging aan, zowel aan de redactie als aan de lezers. Beroepsarbeid was daarvan de oorzaak.

„Simon Vestdijk en Lahringen”

In een gezamenlijke uitgave van „De Bezige Bij” te Amsterdam en *Nijgh & van Ditmar* te 's-Gravenhage verscheen „Simon Vestdijk en Lahringen” met ondertitel „de biografische achtergronden van de Anton Wachterromans” door *Nol Gregoor*, een studie, die oorspronkelijk geschreven werd in opdracht van de Jan Campertstichting. Het is om verschillende redenen een merkwaardig boek. Het is strikt voor Vestdijk-lezers; de liefhebbers zullen smullen van het hier bijeengegaaide materiaal, en de voorbehoud-makers zonder enige twijfel de belangrijkste „maren” (máár... Vestdijk is zo kil-ontledend, of: máár... Vestdijk heeft geen hart, ... is, zo cerebraal... enz.) beslissend weerlegd, niet zozeer door Gregoor's betoog als wel door de feiten zelf.

Het boek is geen introductie tot een deel van Vestdijk's oeuvre, het is meer een commentaar bij de wordingsgeschiedenis ervan; het verschaft bovendien gegevens die tot nog toe aan niemand bekend waren, en die een verrassend reliëf geven aan de meest problematische en fascinerende de veelzijdigste en productiefste schrijver die wij hebben. Toen Simon Vestdijk in 1934 als romanschrijver debuteerde met „Terug tot Ina Damman” (in 1932 was er al een bundel verzen van hem verschenen) was het aan enkele ingewijden, waaronder Marsman en Menno ter Braak bekend, dat hij een manuscript van ruim 900 bladzijden had liggen, getiteld „Kind tussen vier vrouwen”, kroniek van een jongensleven, gebaseerd op eigen jeugdindrukken: de geschiedenis van „Anton Wachter” van kind tot adolescent, in het stadje Lahringen (doorzichtige vermomming van Harlingen waar Vestdijk zijn jongenstijd heeft doorgebracht) en temidden van een stoet „bijrollen” (liefst honderdvijfenzeventig) die vermoedelijk voor het grootste deel historisch zijn.

Dit manuscript heeft Vestdijk in 1933 aangeboden aan een uitgever, die het echter weigerde op grond van de enorme omvang, en ook wel, naar Vestdijk zelf ruitelijk toegeeft, omdat het nog sporen van onrijpheid vertoonde. Achteraf kan men zich slechts verheugen over het feit dat „Kind tussen vier vrouwen” toen niet verschenen is. In de loop der jaren zijn uit het materiaal van dit eerste boek de romans voortgekomen die nu de Anton-Wachter-romans genoemd worden: „St. Sebastiaan”, „Surrogaten voor Murk Tuinstra”, „Terug tot Ina Damman” en „De andere school”. Zoals men weet is deze serie nog niet ten einde; Anton Wachter's studententijd is het onderwerp van „De beker van de min” en „De vrije vogel en zijn kooien”. Nog twee Anton Wachter romans zijn in voorbereiding.

Gegepen door het autobiografische element in deze romans (dat, zij het ook niet zo uitgesproken, voor de aandachtige lezer in nog een aantal andere romans en novellen, b.v. in „Het glinsterend pantser”, „De koperen tuin”, en „De bruine vriend”, te herkennen is) heeft Nol Gregoor zich er toe gezet „werkelijkheid” en „verzinsel” met elkaar te vergelijken. Dit heeft hij met een aan bezetenheid grenzende toewijding en grondigheid gedaan, die niet het minst opmerkelijke van deze publicatie zijn.

Hij heeft de oorspronkelijke versie van „Kind

tussen vier Vrouwen” (door Vestdijk met de hand geschreven in zeven cahiers) doorgelezen, geen geringe prestatie!, met oude prentbriefkaarten als gids in Harlingen rondgedwaald om bekende plekken uit Lahringen terug te vinden, archieven en registers van de Burgerlijke Stand doorsnuffeld, de belangrijkste jeugdvrienden en -vriendinnen van Vestdijk, die een rol spelen in de Anton Wachter-romans, opgezocht en geïnterviewd en last but not least vertrouwelijke gesprekken gevoerd met Vestdijk zelf. Wat hij te weten is gekomen, levert samen met de in het boek opgenomen foto's-van-vroeger (misschien nog het boeiendst van al!) een beeld op van een Vestdijk die wij niet kenden, de onontbeerlijke want wezenlijke Vestdijk achter het geheimzinnige fenomeen van knapheid en produktiviteit, achter de „borende” en „ontluisterende” Vestdijk.

Daar staat hij: een klein tener jongetje met intelligente donkere ogen en een je-ne-sais-quoi van anders-zijn-dan-andere over zich, enig kind van een militairement-stramme vader, gymnastiekleraar en organisator, en een moeder die,

naar Gregoor van ooggetuigen heeft gehoord, vaak „aanstellerig, geposeerd en sentimenteel” werd gevonden, die muzikaal was en goed kon voordragen, en over het algemeen misplaatst schijnt in een stadje als Harlingen in het begin van deze eeuw.

Vestdijk's ouders kwamen uit Amsterdam; zijn grootvader van moederskant had daar een kapsalon, zijn grootvader van vaderszijde — óók al gymnastiekonderwijzer, een van de eersten in ons land — was er in 1876 komen wonen, na een ruim vijfenveertigjarig verblijf in Haarlem, waar hij in 1830 door een werkmans in de Dijkstraat bij de Oostvest als vondeling was opgeraapt.

Iets van deze mysterieuze afkomst schijnt gestalte gekregen te hebben in de jonge Simon Vestdijk, zowel in het kleine kind met zijn air van prinsje, als in de schooljongen uit de „Ina Damman” episode, met zijn zwaarmoedige donkere blik. Die beelden van argeloosheid en uitermate grote kwetsbaarheid kunnen voortaan niemand meer uit de gedachten gaan bij het herlezen van Vestdijk's oeuvre. Misschien is Gregoor hier en daar door al te grote ijver en verering voor zijn object het doel voorbijgeschoten; wél heeft hij bereikt dat, hoe dan ook, het kardinale belang van „Lahringen” en al wat daar gebeurde (met name de jaren van innig contact met de moeder, van spanning in de verhouding tot de vader, en van de beslissende zuivere eerste liefde voor een schoolvriendinnetje) voorgoed is komen vast te staan.

Of hiermee nu ook de sleutel tot het werk en de persoon van Simon Vestdijk is gevonden, is een andere kwestie. Men voelt zich in de binnenste cirkel, maar nog niet in de kern. Maar is dat nodig? Is het überhaupt mogelijk door feitenonderzoek iets op het spoor te komen dat tot op heden de schrijver Vestdijk dertig romans, tientallen verhalen, honderden gedichten, essays, kritische beschouwingen, en studies over godsdienst, muziek en poëzie afdwong? Ondanks Gregoor's verhelderend boek is Vestdijk niet minder raadselachtig.

S. VESTDIJK

De mens in het bedrijf

VI.

De sollicitante

In elk bedrijf van enige omvang, dat zichzelf respecteert, schenkt men aandacht aan de sociale omstandigheden binnen het bedrijf en aan deze omstandigheden in de gezinnen van de personeelsleden. Tenminste wanneer blijkt, dat zich in het gezin moeilijkheden voordoen.

Men kan gaan discussiëren over de vraag of de behandeling van deze moeilijkheden in de gezinnen moet geschieden door een eigen maatschappelijk werkster dan wel of dit werk overdraagbaar is aan de gesubsidieerde instellingen voor maatschappelijk werk.

Het bezwaar van de eerste mogelijkheid is, dat het gevaar dreigt, dat de gezinsmoeilijkheden teveel in de bedrijfs-sfeer worden betrokken. Het bezwaar van de tweede mogelijkheid is, dat men niet weet wie op het gezin wordt losgelaten.

Maatschappelijke werkers(sters) zijn ook maar doodgewone mensen met hun onvolkomenheden. Dit bleek uit de sollicitante die voor mij zat.

Zij was een niet onaardige jonge vrouw met diploma school voor maatschappelijk werk. Twee jaar praktische ervaring met veel interesse voor bedrijfsmaatschappelijk werkster.

Opgetogen vertelde zij van de school, waar zij haar opleiding genoot. In jeugdig idealisme besloot zij met deze opmerking:

„Weet U wat zo heerlijk is van die opleiding? Je bent eigenlijk psychiater en jurist tegelijk”.

Nee, deze aardige jonge dame hebben wij toch maar niet in dienst genomen. Een mens kan ook van het goede teveel hebben.

K.

HET WOORD VAN DE WEEK

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de VARA-microfoon, zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,- p. j., losse nummers f 0,25.

Spiegel van het leven?

DE „science-fiction” heeft mijn liefde niet, en laat alsjeblieft niemand mij van een poging in die richting verdenken! Maar ik wil toch eens een Mars-bewoner introduceren. Van de manier waarop wij mensen hier op aarde leven, weet deze Mars-knaap helemaal niets. Slechts één kennisbron staat hem ter beschikking: het toneel. Voor alles wat er verder om hem heen gebeurt, is hij dus dank zij zijn afkomst volslagen blind en doof, alleen wat er op het toneel gezegd en gedaan wordt, kan hij horen, zien en ook ... begrijpen. Men heeft hem op Mars ook nog wat kostuumkunde bijgebracht, zodat hij in staat is de tijd van de hem voorgedrukte stukken te bepalen. En welke voorstelling zal hij zich nu vormen van het leven der mensen op aarde? Ik vrees, dat hij tot de merkwaardige conclusie zal komen, dat de menselijke samenleving er vooral niet op vooruitgaat! In stukken uit vroegere perioden komen – zo constateert hij – herhaaldelijk milde, wijze, edele, ja heldhaftige figuren voor, die op vele uiteenlopende manieren leven, lief hebben, lijden en sterven. De moderne stukken daarentegen worden voornamelijk bevolkt door zielige, zuipende, in zelfbeklag zwelgende zwakelingen, in wier kring het gebruik schijnt te zijn, dat elk Grietje aanstonds bereid is met elk beschikbaar Pietje vreugdeloos naar bed te gaan. Als het toneel werkelijk een spiegel is van het leven, dan ziet het er, zo moet hij wel concluderen, voor het mensdom niet al te fleurig uit.

Ik neem hier afscheid van mijn Marsbewoner. Ik had hem nodig om te laten zien, dat ik niet helemaal ongelijk kan geven aan die oudere toneelliefhebber, die – in wat andere woorden – praktisch dezelfde bezwaren uitlet tegen wat zij noemde de „onfrisheid” van het moderne toneel-milieu. „De gewone mensen komen op ons toneel in ernstige stukken maar zelden meer aan bod”, was haar uitspraak. Een van de aanwezigen gaf haar met nadruk gelijk: „Neem nu bijvoorbeeld zo'n stuk als „De Humorist!”” Ik had soortgelijke klanken al eerder opgevangen, en niet zonder enige spanning wachtte ik af, hoe mijn oude vriendin op deze illustratie zou reageren. Zij stelde mij niet teleur. „Nee!” zei ze, „daar is het wat anders. Misschien zeggen jullie nu dat ik inconsequent ben, dat zal dan wel zo zijn, maar dat stuk – dat heeft mij wat gedáán!”

BIJ deze woorden sluit ik mij van harte aan. Zeker, de algemene grief is niet helemaal ongegrond. Er dreigt iets van een toneelmode te ontstaan, die eist dat men de menselijke conflicten bij voorkeur laat spelen in een uiterst rauw milieu, dat bovendien het voordeel heeft verrassend en boeiend te kunnen zijn. En de „gewone mensen” – en dat zijn in dit verband dan natuurlijk de mensen, die zijn zoals wij zelf! – hebben dan misschien moeite in die toneelsituaties hun eigen problematiek terug te

Toneelpraatje

vinden. Men kan natuurlijk vragen, of het zo veel gemakkelijker is zichzelf te herkennen in de koninklijke figuren, die vroeger over de planken schreden. „Spiegel van het leven” – het klinkt goed, maar het toneel is dat dunkt me altijd slechts in zeer beperkte zin geweest, en het behoeft het wat mij betreft niet duidelijker te worden.

Daarmee heb ik intussen het mode-verschijnsel van de rauwheid niet ontkend en ook niet goedgepraat. Precies voorzover het inderdaad opgelegde mode is, heb ik er geen goed woord voor. Maar met mijn oude vriendin protesteer ik van harte, wanneer men deze mode uitspeelt tegen „De Humorist”. Daar is het inderdaad „wat anders”, daar is nl. helemaal niet sprake van een entourage, die ook anders had kunnen zijn.

John Osborne, een van de „angry young men” – er wordt gemompeld, dat hij nu al niet meer zó boos is! – heeft met dit tweede stuk zijn groot talent onweerlegbaar bewezen. Van zijn eersteling „Omzien in wrok” heeft Theater het vorige seizoen een bijzonder knappe voorstelling gegeven, waarin Kees Brussé uitmuntte, en de jonge Anne-Marie Heyligers opvallend goed tegenspel bood. Het was een indrukwekkend en tegelijkertijd ook irriterend stuk, waartegen men vooral dit bezwaar kon maken, dat Osborne niet voldoende afstand had genomen van zijn toneelfiguren, zodat zij al te duidelijk de vertolkers werden van zijn eigen wrok. In

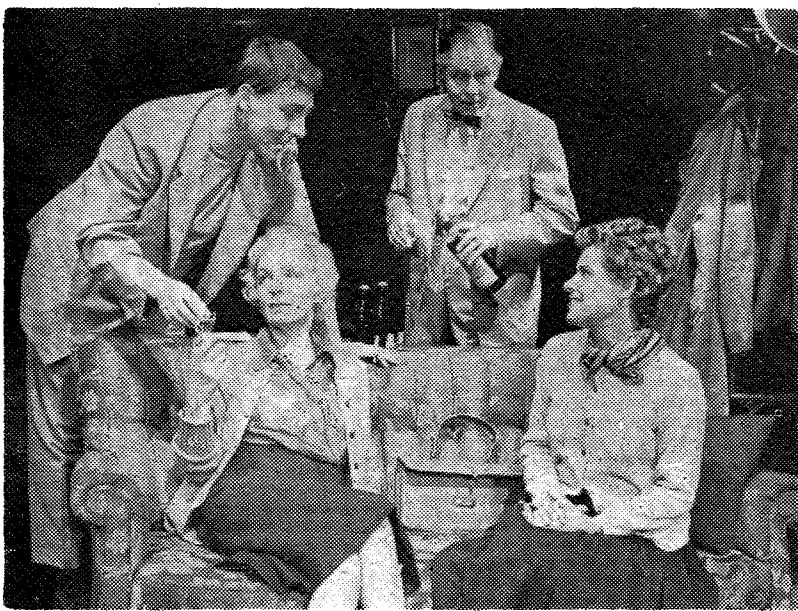
„De Humorist” is hij aan dit gevaar nog niet helemaal ontsnapt – juist dit maakt zijn vertegenwoordigers van de jongere generatie tot veel minder echte mensen –, maar hij brengt zijn protest hier indirect, en daardoor wint het aanmerkelijk aan overtuigingskracht.

HET stuk speelt in de huiskamer van de variété-familie Rice, maar enige malen wordt hiervoor een doek neergelaten, beschilderd met heel blote, ballon-borstige danseressen, en tegen deze schitterende achtergrond treedt dan op als conférencier en liedjeszanger de armzalige Archie Rice. O, hij houdt zich goed, hij verkoopt nog zijn goedkope grollen, en hij zingt nog zijn liedjes, die grappig moeten zijn of in deze dagen – d.w.z. tijdens de Suez-crisis! – gelardeerd worden met een stoere-jongens-patriotisme, maar hij doet het zonder overtuiging en zonder succes. Zijn gezicht is „open gespleten door een brede lach”, maar hij is „dood achter zijn ogen”. Zijn vader, de eens zo bekende humorist Billy Rice, kan met trots en weemoed vertellen van de glorie van de music-hall, toen er ook zo'n heel ander publiek kwam, de zoon weet maar al te goed, die tijd is voorbij, het is gedaan met de schone wereld van de music-hall en met hemzelf. En zo is ook voorbij de grote, trotse tijd van het Britse Imperium, de oude leuzen, die het heel lang zo goed hebben gedaan, zijn nu in hun voosheid doorzien. Als Archie's zoon Mick in Egypte eerst krijgsgevangen is gemaakt, en later als men op zijn thuiskomst zit te wachten het bericht komt dat hij doodgeschoten is, stelt zijn zuster de vraag, die in Engeland nogal wat deining heeft veroorzaakt „Waar dient het allemaal voor? Is het werkelijk alleen maar ter wille van een gehandschoende hand, die even naar je wuift uit een gouden koets?”

Het is een bitter en somber stuk, deze geschiedenis van een variété-familie, die tenslotte door drank en belastingschulden te gronde gaat, en men heeft Osborne verweten, dat hij wel duidelijk maakt, waartegen zijn grimmige boosheid gericht is, maar dat zijn werk gespeend is van elk positief element. Deze beschuldiging lijkt mij niet gerechtvaardigd. Achter dit trieste relaas over och ja, vrij waardeloze mensen steekt niet een simplistische heilsboodschap in de trant van „als we maar allemaal ...”. Maar wel een begeerdheid en verontwaardiging, een grote deernis ook, en een hunkering naar meer begrip voor de ander. Vooral dit laatste! Als hij in de overigens niet sterke simultaan-scène twee bij-figuren introduceert, nl. Archie's geslaagde broer, die de familie naar Canada wil doen verhuizen, en de verloofde van de gestudeerde en enigszins aan het milieu ontgroeide dochter – „wat heeft zij nu eigenlijk nog met deze mensen gemeen?” – dan schrijft Osborne een „toneelaanwijzing”, die in vertaling zo luidt: „Er lopen veel zulke lieden rond, goed gekleed, zelfverzekerd, komend van goede scholen, en wat zij kunnen opbrengen aan gevoel en verbeelding is zo gering, dat het praktisch te verwaarlozen is. Zij hebben een alle beschrijving te boven gaand onvermogen zich in te denken in iemand, die in omstandigheden verkeert welke ook maar even afwijken van die van hem zelf.”

DE Haagse Comedie geeft van dit zeer belangrijke stuk een voorstelling, die ik mij niet beter kan denken. Coen Flink als de thuisgebleven zoon en Myra Ward in de rol van de gestudeerde dochter, door wier woord Osborne soms zelf het woord neemt, stonden voor een zeer ondankbare taak, die zij uitstekend vervulden. Joris Diels was de oude humorist-in-ruste, die medelijden heeft met de mensen van tegenwoordig, omdat zij nooit zullen weten hoe het geweest is, en hij was prachtig. Paul Steenbergen is een groot acteur, en deze Humorist is een van zijn mooiste rollen. Zijn groeiende onzeker-

(Slot op volgende pagina)

Scène uit: „De Humorist” (The Entertainer) van Osborne, onder regie van Paul Steenbergen (achter de bank) die tevens de titelrol speelt. Verder Myra Ward, Ida Wasserman en Coen Flink

IK denk er ZO over

Strijd voor veiliger verkeer eist menselijke bewogenheid

In Mens en Wereld van 22 november komt een „Bezwaar” voor, dat de heer A. K. Kooy heeft tegen het geschrevene op de voorpagina van „Mens en Wereld” van 8 november. De heer K. heeft o.a. bezwaar tegen het feit dat er geen cijfers zijn gepubliceerd „die ten slotte het beste uitgangspunt zijn”. Nu was het duidelijk dat het bedoelde redactionele artikel ook al in verband met de korthed eerder een cri de coeur dan een gedocumenteerd betoog wilde zijn. Maar dat daargelaten, heeft de heer K. werkelijk behoefte aan nog meer cijfers, nadat in alle dag- en weekbladen benevens vervoersorganen deze uitentreuren reeds zijn gepubliceerd? Als de heer K. wil, kan ik hem minstens 40 à 50 publicaties leveren, die alle het feit belichten, dat door de snelheidsbeperking een belangrijk resultaat is geboekt. Ook heeft minister Algera zich bij herhaling duidelijk uitgedrukt in dezelfde richting.

Heeft de heer K. er behoefte aan, dat in een zo kort artikeltje dat alles nog eens herhaald wordt en mist hij het logische verband tussen de aangehaalde verschijnselen en de voorgestelde oplossingen die neerkomen op een scherpe controle op het naleven van de snelheidsbeperkende maatregelen nog steeds? Een ieder kan toch waarnemen en in de kranten lezen, dat deze bepalingen door velen herhaaldelijk worden overtreden. Was dit niet het geval, de cijfers met betrekking tot de maximum snelheid zouden nog veel gunstiger zijn. En wanneer prompt met ingang van 1 november 1957 na de invoering van de maximum snelheid in weerwil van deze frequente overtredingen het aantal ongelukken daalt, ziet dan de heer K. nog niet dit verband?

Verder de kwestie van de schuldvraag, in de derde alinea van het schrijven van de heer K. aangesneden. Als we deze kwestie zo stellen, zijn natuurlijk alle weggebruikers die zich niet aan de verkeersregels houden schuldig (de voetgangers zeker niet in mindere mate). Maar de vraag is verkeerd gesteld. Praktisch niemand brengt een ander moedwillig letsel toe. Men moet vragen naar de oorzaak en dan blijkt uit de cijfers en de resultaten van de snelheidsbeperking dat de snelheid (i.c. de te grote snelheid) wel de hoofdoorzaak is geweest van de verkeersellende. Wanneer voetgangers of fietsers in een onderling verkeer fouten maken, gebeurt er wat de eerste betreft niets, wat de tweede aangaat bijna niets. En de snelheid heeft men in de hand, de vatbaarheid voor het maken

van verkeersfouten nu eenmaal niet of in zeer beperkte mate (een „menselijk tekort” kan men „über Nacht” maar zo niet verbeteren).

Overigens is de vergelijking van gemotoriseerde en niet-gemotoriseerde weggebruikers wat aangaat het maken van fouten wel suggestief maar zij gaat toch mank. Men vergelijkt namelijk onvergelykbare grootheden. Als de voetganger of fietser een fout maakt, is hij zelf in de eerste plaats het slachtoffer. Doet de automobilist hetzelfde of is hij onachtzaam, dan is als regel een ander in de eerste plaats of mede getroffen. Een voetgangers- of fietserslichaam is nu eenmaal „weker” dan een autobumper. De verantwoordelijkheid van de automobilist is dus veel groter.

Dat de stijl van het redactionele artikel in staat is weezin te wekken bij diegenen die proberen een zo goed mogelijk verkeersdeelnemer te zijn begrijp ik niet. Wanneer iemand in afkeurende zin spreekt over wet- of verordeningsovertreders (vooral in het licht van de ernst van het verkeersongeluk) dan hoeft de heer K., die waarschijnlijk een goed verkeersdeelnemer is zich dit toch niet aan te trekken? Ik ben geen wetsovertreder (geen dief b.v.) en trek me er niets van aan als iemand tegen dieven of stropers of smokkelaars fulmineert. Dieven zijn nu eenmaal geen brave mensen. Natuurlijk stel ik overigens dieven niet op een lijn met verkeersovertreders, het is immers duidelijk dat ook de voorzichtige rijder wanneer hij onachtzaam, gepreoccupeerd of geëmotioneerd is, of haast heeft, de maximum snelheidsbepaling wel eens overschrijdt. Dat is mij persoonlijk ook overkomen; het is menselijk. Maar ook menselijk is, het dan eerlijk te erkennen en de eventuele bekeuring sportief te incasseren.

En tenslotte het middel „op gevaarlijke situaties wijzen”. Natuurlijk moeten we geen enkel middel nalaten: verkeersopvoeding, wegverbetering, bebakening enz. Dat is ook te allen tijde gebeurd, ook voor 1 november 1957 maar helaas met geen merkbaar resultaat, zoals de deskundigen zelf meermalen hebben toegegeven. Alleen de snelheidsbeperking heeft succes gehad en wel onmiddellijk.

Lezingen voor de radio

21 december, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuiveling over: „De donkere dagen voor Kerstmis”;

22 december, 16.45 uur (AVRO): mej. M. J. Dijkstra over: „De oudste generatie”;

28 december, 9.45 uur (VARA): dr. J. C. Brandt Corstius over „Slaap kindje slaap”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Losse nummers f 0,25.

Mededeling aan onze lezers

Het einde van het jaar geeft de administratie altijd weer een grote hoeveelheid extra werk doordat de inning van de abonnementsgelden voor het jaar 1959 weer voor de deur staat. U kunt ons veel werk besparen door het verschuldigde bedrag voor 1959, t.w. f 5.- voor leden en f 7.50 voor niet-leden van het Verbond, vóór 15 januari 1959 op onze postrekening 30.49.60 over te schrijven (voor leden rayon Amsterdam Gem. giro M. 1000 t.n.v. Mens en Wereld, rayon Amsterdam).

Om het iets aantrekkelijker te maken verloten wij onder hen, die volgens het perforatie-strookje van de giro vóór 16 januari 1959 hebben gegireerd een 25-tal kalenders.

Voor uw medewerking onze hartelijke dank.

CENTRAAL BUREAU

Dat er op zondag harder gereden wordt, is in het redactionele artikel niet gezegd en ook niet gesuggereerd. Dat wijst op onbekwaamheid van de zondagsrijders („les assassins du dimanche”) en wat betreft de zaterdagnacht natuurlijk op alcoholmisbruik dat overigens de mentale remmen los maakt, hetgeen tot te snel rijden (alweer de snelheid) voert.

Wat mij betreft blijft Mens en Wereld van dit soort artikelen niet „verschoond”. Het is goed dat echte menselijke bewogenheid zich ook eens in nadrukkelijke taal uit. De effectieve (desnoods affectieve) bestrijding van de verkeersongelukken door beperking van de snelheid is een bij uitstek humaan streven, dat door nuchterheid alleen niet is gediend en waarbij een zekere verontwaardiging niet ongepast is, zelfs de drijfveer moet zijn. T. J. ESKES.

Servire „Luxe-Pockets”

Bij *Servire* zijn de eerste zes deeltjes verschenen in een nieuwe reeks die als „Luxe Pockets” wordt aangeduid. Het formaat is wat kloeker, het omslag iets steviger en het papier van een betere kwaliteit dan we van pockets gewend zijn.

In overeenstemming met de opzet is de inhoud van dit eerste zestel van culturele en populair wetenschappelijke aard: Paul Breman bracht (compleet met notenschrift) een reeks „Spirituels” bijeen en schreef er een historische inleiding bij; in „De zwijgende wereld” vertellen Jacques-Yves Cousteau en Frédéric Dumas van hun avonturen op de bodem der zee; Willem Enzinck geeft in „Kreta: eiland van oorsprong” een boeiend verhaal over wat er in deze bakermat der Europese beschaving nog aan oude cultuur te ontdekken valt, maar ook hoe het volk van nu er leeft; van de jonge Amerikaanse schrijver Richard Halliburton is er onder de titel „In het spoor van Odysseus” een beschrijving in moderne versie van de befaamde omzwervingen; Marinus Schroevers geeft na een algemene inleiding in „Europa schildert” in 24 monografieën een beeld van de Europese schilderkunst door de eeuwen heen; dr. Elbert Tokay beschrijft in „Het menselijk lichaam” in een goed geordend overzicht onze levensfuncties. Alle deeltjes zijn geïllustreerd, waar nodig op kunstdrukpapier.

Een geslaagde start van een reeks, die veel goeds belooft. D-z

(Vervolg van vorige pagina)

heid voor het publiek, het ontroerende verhaal over de oude negerin, die hij ginder, toen hij in Canada was en even over de grens, in een bar heeft horen zingen, en zijn zielig afgaan als hij koppig geweigerd heeft weer naar Canada te gaan, waar hij niet eens zijn gewone merk bier kan krijgen – het zijn onvergetelijke momenten uit een grootse rol.

En wat Ida Wasserman doet in de rol van de verslaafde, aan de drank en de bioscoop zich ophoudende, Phoebe, Archie's tweede vrouw, dat is boven alle lof verheven. Daar kun je eigenlijk alleen maar ontroerd dankbaar voor zijn. LIBBE VAN DER WAL

20 december 1958

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: **dr. H. Bonger**
Redactiesecretaris: **H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam**, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en advertenties: **Oudegracht 152, Utrecht**, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

De Heer en Mevrouw
COLPA-STUY
geven met blijdschap kennis van de geboorte van hun dochter

Marianne Hermine
en hun zoon

Johannes Gerardus
ASSEN, 27 november 1958
Emmastraat 17.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad
onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,— per jaar

STUDIEKOSTEN

Ieder mens moet de gelegenheid hebben te voldoen aan zijn verantwoordelijkheid die voor hem als mens typerend is, d.i. getrouw aan zijn waardebesef, zorg te dragen voor zijn persoonlijke ontplooiing. De samenstellers van het **Rapport Studiekosten** namen o.m. dit als uitgangspunt bij het behandelen van het vraagstuk van de studiekosten. Prijs f 1.25.

Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Postrekening 304960.

CREMATIE

*Heeft u reeds een
codicil geschreven?
Wacht niet tot het
te laat is.*

*Op verzoek worden
codicil-formulieren
gaarne toegezonden.*

**VERENIGING
VOOR FACULTATIEVE
CREMATIE**

Riouwstraat 186, 's-Gravenhage
Telefoon 1700-554797

KALENDER 1959

Van de mooie en praktische H.V.-kalender voor 1959 is thans nog slechts een beperkte voorraad. Prijs f 2,50.

Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Postrekening 304960.

*Niet alleen de kerkelijken hebben hun
wezenverzorging*

DE WEEZENKAS

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag

neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Ook Uw buitenkerkelijke buurman
interesseert zich voor „Mens en Wereld”.
Laat het hem lezen en maak hem abonnee!

Het

Information Bulletin

van de

International Humanist and Ethical Union

houdt U regelmatig op de hoogte van het nieuws van de bij bovengenoemde organisatie aangesloten humanistische verenigingen in Amerika, Engeland, België, Zuid-Afrika, India enz.

Verschijnt elke drie maanden in de Engelse taal

Abonnement: f 3,— per jaar

Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Oudegracht 152, Utrecht
Tel. 10163, Giro 304960

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, alsmede over de fiscale voordelen, wanneer U een verzekering sluit voor het einde van het jaar, verstrekt

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper,
Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht